

DE HOGE RAAD EN MEIN KAMPF

Over een veranderde maar ongewisse koers

EGBERT DOMMERING*

De Hoge Raad heeft in zijn arrest van 14 februari 2017 het ontslag van rechtsvervolging van de verkoper van een exemplaar van de Nederlandse vertaling van *Mein Kampf* bevestigd. Hij is dusdoende teruggekomen op zijn arrest van dertig jaar geleden toen een verkoper van dit boek nog wel werd veroordeeld voor overtreding van artikel 137 e lid 2 1^e Sr.¹ Daarmee is te laat een ongewisse nieuwe koers ingeslagen. Laten we eens proberen te begrijpen waarom.

1. HET BOEK

Hitler dicteerde *Mein Kampf* in 1924 aan Rudolf Hess in de strafinrichting in de vesting Landsberg waar hij gevangen zat voor de mislukte putsch in München. Hij noemde zijn verblijf aldaar wel eens zijn universiteit op staatskosten (de inrichting bezat een rijk gesorteerde bibliotheek en Hitler mocht door zijn bij de putsch opgelopen verwondingen niet aan gymnastiek en lichamelijke arbeid meedoen, dus zat te studeren): hij ging met een bijna voltooid manuscript op proefverlof wegens goed gedrag. De titel van het manuscript was *Mein Kampf*, mogelijk ontleend aan de titel *Der Kampf* van het blad van de Onafhankelijke Sociaaldemocraten, waar hij zich ooit bij had willen aansluiten.² Het werd in 1925 in een oplage van 10.000 uitge-

* prof. mr E.J. Dommering, oud-advocaat in Den Haag en Amsterdam, emeritus hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam bij het Instituut voor Informatierecht.

¹ HR 14 februari 2017, *NJ* 2017, 259 m.nt. E.J. Dommering (elementen uit deze noot zijn voor dit artikel gebruikt) en HR 12 mei 1987, *NJ* 1988, 299, m.nt. ALM (Melai).

² Gegevens hier en verder ontleend aan Werner Maser, *Hitlers Mein Kampf*, Amsterdam: De Arbeiderspers 1969 (Floret Reeks, vertaling Gerrit Komrij van de oorspronkelijke Duitse editie van 1966).

geven. Dat zouden er later, wereldwijd, miljoenen worden (In Duitsland, waar het als ‘nieuwe bijbel van het volk’ een verplicht huwelijksgeschenk voor bruidsparen werd, alleen al tot 1945 10 miljoen exemplaren, wereldwijd, vertaald in 16 talen, in 1933 al 1.5 miljoen³). Het is een goed voorbeeld dat men een opstandige politicus maar beter niet gevangen kan zetten. Hitler heeft zijn democratische gang naar de macht in de gevangenis beraamd en *Mein Kampf* was daar een onderdeel van.⁴ Toen hij na zijn vrijlating aan de Beierse regering had moeten beloven dat hij nog uitsluitend legale middelen zou gebruiken, hield hij bij de heroprichting van de NSDAP een opruiende redevoering die hem op een spraakverbod in het openbaar kwam te staan. Het hem opgelegde openbare zwijgen benutte hij om in de zomer van 1925 deel II van *Mein Kampf* te dicteren dat pas echt het verschrikkelijke programma ontvouwt dat hij in gedachten had.⁵ Het boek werd door de intellectuele tijdgenoten kritisch ontvangen, maar dan vooral als het product van een warhoofdige en antisemitische politicus. De politieke implicaties van dit boek werden door tijdgenoten niet gezien.⁶

Het is het meest verkochte en minst gelezen boek en in Nederland nergens te krijgen. Ik vaar op de al geciteerde Duitse historicus Maser die het boek in zijn studie grondig heeft geanalyseerd. Maser signaleert al meteen een eigenaardigheid in de personen- en zakenindex in de ‘verbeterde’ editie van 1933, waar bijvoorbeeld bij ‘naamloze vennootschappen’ niet alleen een paginaverwijzing staat maar ook de ‘verklaring’: ‘een ernstig teken van verval (...) middel tot joodse infiltratie (...) internationalisering van de Duitse economie’.⁷ En zo met tal van andere ‘begrippen’. Het boek is een retorische verhandeling, een handleiding voor Hitler ‘s scheldredevoeringen (een secretaresse die betrokken was bij het opnemen van het dictaat van het boek heeft achteraf verklaard dat hij bij het dicteren daarvan regelmatig rood aanliep en begon te schreeuwen). Detailanalyse van het boek en frases uit zijn redevoeringen laten dikwijls frappante gelijkenissen zien. Het biografische eerste deel is een samenweefsel van verdichtelsels, het politieke tweede deel volstrekt duidelijk. De idee van uitroeiing van de joden door gas staat er expliciet in als vergelding voor wat de Duitse arbeiders in de gasoorlog op de slagvelden in de Eerste Wereldoorlog was overkomen. En ook de expansieve Lebensraumtheorie die tot verovering van Rusland zou nopen is er onomwonden in te lezen. Hij haalde die weg bij tijdgenoten die soortgelijke gedachten ventileerden, maar zij was vooral

³ Cijfers bij Maser a.w., p. 25 e.v.

⁴ Maser a.w. p. 14 en 19: ‘Hitler zou na zijn putsch van de 8ste en 9^e november 1923 onder normale politieke omstandigheden als politicus uitgerangeerd geweest zijn.’ In 1942 verklaarde hij tegenover vrienden van het eerste uur: ‘Zonder mijn interneringstijd zou *Mein Kampf* nooit geschreven zijn. Deze tijd verschaftte mij de gelegenheid tot een duidelijk inzicht van allerlei begrippen te komen, die ik tot dusverre slechts instinctief had gevoeld. (...) Uit die tijd stamt ook mijn overtuiging dat wij de macht niet meer door geweld in handen konden krijgen.’

⁵ Maser a.w., p. 24.

⁶ Maser a.w. 26 e.v.; zie bijvoorbeeld Menno ter Braak’s bespreking uit 1933 in de bundel *Het Tweede Gezicht*, ‘Ebenbild des Herren’, in: *Verzamelde Werken III*, p. 485-489, hierover Ewoud Kieft, http://www.mennoterbraak.nl/pdf/KIEFT%282%29_2011.pdf. Zie ook Koschorke hierna in de tekst en noot 16 e.v. geciteerd.

⁷ Maser a.w. p. 36.

toch gebaseerd op de Malthusianisme (de theorie van Malthus dat de bevolking sneller toe dan de productiviteit van de grond). Letterlijk: 'De buitenlandse politiek van een volk dient het bestaan van het in deze staat behorende ras op deze planeet te waarborgen, door tussen de omvang en de groei van een volk enerzijds en de kwantiteit en de kwaliteit van de bodem en het grondgebied anderzijds een gezond levensvatbaar en natuurlijk evenwicht tot stand te brengen..'. Nationale expansie en ras waren aan elkaar gekoppeld, waarbij hij overigens niet zozeer dacht aan het Germaanse als wel aan het van de Grieken afstammende Arische ras. Letterlijk: 'Hij (de Ariër) is de Prometheus van de mensheid, en van zijn blanke voorhoofd sprong door de eeuwen heen de goddelijke vonk van zijn genie, die steeds opnieuw het vuur ontstak...'.⁸ De tegenpool van de cultuur scheppende Ariër is de Jood door hem dikwijls voorgesteld als een ziekteverwekkende bacil die hij in een latere redevoering ook eens zal vergelijken met een lid van een 'volk zonder ruimte'.⁹

Bij zijn bespiegelingen over de noodzakelijke Arische expansie, werd hij niet geremd door de veiligheids- en vredesverdragen die er sinds 1914 inmiddels in Europa waren gesloten. Letterlijk zegt hij als politiek testament aan het Duitse volk: 'Duld nooit het ontstaan van twee grote mogendheden op het Europese continent. Beschouw iedere poging om aan de grenzen van Duitsland een tweede militaire macht te organiseren(...) als een aanval op Duitsland.'

Het boek is over het geheel genomen een instrument hoe je door propaganda de zieltjes van het volk kunt winnen (Hitler vond dat Duitsland de Eerste Wereldoorlog had verloren, omdat haar propaganda had gefaald). Hij is op veel plaatsen in het boek expliciet over propaganda.¹⁰ Enige citaten: 'Hoe moeilijk het is om de gevoelsargumenten, stemmingen, vooroordelen enz. te bestrijden en door andere te vervangen, en van hoeveel nauwelijks meetbare invloeden en voorwaarden het succes afhangt, dat kan de fijngevoelige redenaar daaruit opmaken dat zelfs de tijd van de dag waarop de lezing plaatsvindt, van beslissende invloed kan zijn op de werking daarvan. (...) Precies dat beoogt immers ook het kunstmatig veroorzaakte, maar niettemin geheimzinnige schemerlicht in de katholieke kerken, met hun brandende kaarsen, wierook en wierookvaten. Door deze worsteling van de redenaar met zijn te bekeren tegenstanders zal de eerste langzamerhand in het bezit komen van dat wonderlijk zesde zintuig voor de psychologische voorwaarden, waaraan de propaganda moet voldoen, iets wat bij de schrijver bijna altijd ontbreekt'. (...) 'De hele krantenstroom en alle boeken, die jaar na jaar door het intellectualisme geproduceerd worden, glijden langs de miljoenen in de onderste lagen van de bevolking heen als water langs geolied leer'. (...) 'Zij moet niet objectief de waarheid opsporen, ook al zou dat in het voordeel van de tegenpartij uitvallen, om haar vervolgens in doctrinaire oprechtheid de massa voor te schotelen, nee, zij moet onafgebroken alleen haar eigen waarheid dienen.' (...) 'Het volk beschouwt te allen tijde de onver-

⁸ Maser a.w., p. 171. Over de herkomst van het klassieke Arische ideaal en de vervlechting met het nazisme bestaat een magnifieke studie van Johann Chapoutot, *Le nazisme et l'Antiquité*, Parijs: Presses Universitaires 2012.

⁹ Maser a.w., 174.

¹⁰ Maser a.w. p. 188-200.

biddelijke aanval op een tegenstander als een bewijs voor zijn eigen gelijk en het heeft, wanneer men aarzelt om de ander te vernietigen, het gevoel dat aan eigen gelijk getwijfeld wordt, of zelfs, dat het een bewijs is van eigen ongelijk'.¹¹

Vandaar die nachtelijke Nazi massabijeenkomsten met brandende fakkels en het gebruik van de stijl van de redevoering in de geschreven tekst. Vandaar die aanhoudende demagogische herdefinitie van bestaande begrippen om de wereld te beschrijven. Tegenwoordig heet dat 'post truth'. Dat is een verkeerde term: het is het blijvende democratische tekort. Hitler kwam er in de Weimarrepubliek legaal mee aan de macht, toen hij had begrepen dat de weg van een putsch was achterhaald omdat de staat te sterk was geworden, maar dat je in een democratie je weg naar de macht moet *liegen*.

2. HET BOEK NA 1945 IN NEDERLAND

Na 1945 werden nog wel vertalingen uitgebracht, maar kritische tekstuitgaven tegen gehouden. Afgezien van een publiekrechtelijk verbod door de bezettende overheid in 1945, hield de Beierse regering die door onteigening over het auteursrecht beschikte verspreiding tegen op grond van het auteursrechtelijke verbodsrecht. Daarmee heeft het niet kunnen voorkomen dat het boek al jaren op het internet in ruime mate in vertalingen beschikbaar is (vooral in Turkije is het erg populair). Indirect heeft het wel effect gehad, ook in Nederland, omdat het uitgevers huiverig maakte een kritische tekstuitgave of een nieuwe vertaling uit te brengen. Het Nationale Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) heeft dergelijke initiatieven zelf niet genomen en ook niet ondersteund, terwijl tot voor kort Joodse organisaties verspreiding telkenmale met succes met strafrechtelijke middelen wisten tegen te gaan. De kapstok daarvoor was artikel 137e Sr. Dat artikel verbiedt 'anders dan voor zakelijke berichtgeving' onder 1^e het openbaar maken van mededelingen die beledigend, discriminerend of haatdragend zijn jegens een persoon of groep van personen op grond van godsdienst of ras, en onder 2^e, voorwerpen in voorraad te hebben waarvan degene die dat doet weet of kan vermoeden dat die dergelijke mededelingen bevatten. Het gaat om artikel 137 e, 2^e. Dat artikel werd tegen *Mein Kampf* voor het eerst toegepast in 1985. De zaak deed zich voor toen de eigenaar M. van het rareitenwinkeltje 'Ratjetoe' in Sittard de Nederlandse NSB vertaling in zijn etalage te koop aanbood. Hij voerde het verweer dat hij niets met het nazisme of Hitler had, maar een historisch exemplaar van een historisch belangwekkend boek te koop aanbood. De rechtbank in Maastricht honoreerde dat verweer met de overweging 'de wijze waarop dit voorwerp in de winkel werd aangeboden, was op geen enkele wijze provocerend of aanstootgevend; bij M. is niet gebleken van enig motief van politieke, laat staan van discriminatoire aard. De Rb. is in het licht van vorengenoemde feitelijke omstandigheden van oordeel, dat niet is komen vast te staan dat het onderhavige inbeslaggenomen boek een voorwerp is als bedoeld in art. 137e

¹¹ Zie ook Hanna Arendt in noot 22 over de aan totalitaire samenlevingen inherente leugen.

lid 1 aanhef en onder 2e Sr.’ De zaak betrof een vordering tot onttrekking aan het verkeer, zodat de beschikking van de rechtbank vatbaar was voor cassatieberoep. De beschikking werd vernietigd, omdat de Hoge Raad oordeelde dat de door de Rechtbank vastgestelde omstandigheden irrelevant waren om vast te stellen of iets een verboden voorwerp was in de zin van dit artikel.¹² Zoals Melai het bondig in zijn noot samenvatte: ‘De kern van het delict schuilt in de kwaadaardigheid van het bij de verweten handelwijze betrokken voorwerp, en niet in de stijl van handelen van de dader of zijn beweegredenen. In zoverre is er overeenkomst met de strafbaarheid van de omgang met gevaarlijke stoffen.(...) Kortom: het gaat in de inmiddels meergenoemde bepaling niet om de bestraffing van de manifeste kwaadaardigheid van de dader, maar los van zijn motieven of specifieke kenmerken van zijn manier van doen — om zijn in de betrokken bepaling omschreven omgang met beledigende, haatzaaiende of discriminatoire voorwerpen c.a. Deze heldere stand van zaken dient niet te worden ondergraven.’

3. DE VERSPREIDING VAN MEIN KAMPF IN NEDERLAND IN 2013. ARTIKEL 10 EVRM EN DE ONZEKERE KOERS

Die uitspraak bleef dertig jaar staan (in welke periode er met *Mein Kampf* in Nederland dus eigenlijk niets gebeurde) totdat eind 2013 in de ‘Totalitarian Art Gallery’ in Amsterdam in de etalage 2013 weer een exemplaar van die Nederlandse vertaling opduikt. Dat wordt opgemerkt door het kerkgenootschap Federatief Joods Nederland dat de advocaat Mr Loonstein eind oktober 2013 opdracht geeft aangifte tegen de verkoper te doen voor overtreding van artikel 137e lid 1 2^e Sr. Het OM gaat over tot vervolging op grond van een paar van de talloze antisemitische passages in het boek. Nu wordt de verdachte in drie instanties van rechtsvervolging ontslagen omdat door de werking van artikel 94 Gw artikel 137 e lid 1 2^e Sr op grond van artikel 10 EVRM in dit geval buiten toepassing wordt gelaten.

Waarom kwam artikel 10 EVRM er aan te pas? Dat komt omdat de feitelijke rechters het feit naar nationaal recht bewezen achten. Het ontbreken van de wederrechtelijkheid van het bewezen feit (wat leidt tot ontslag van rechtsvervolging) wordt gevonden in het ontbreken van de noodzakelijkheid van de beperking in een democratische samenleving in de zin van artikel 10 EVRM. De Hoge Raad formuleert dat in overweging 3.7 als volgt: op grond van de door het Hof vastgestelde omstandigheden ontbreekt die noodzaak, ‘ondanks het antisemitische karakter van het boek’. De omstandigheden zijn (zie overweging 3.6): 1. Het belang van het boek als historische bron van het ‘antisemitische gedachtegoed’ in het maatschappelijk debat over antisemitisme en de bestrijding daarvan, gezien de inhoud en symboolwerking ervan; 2. Het gaat om enkele historische originele exemplaren die de verdachte slechts met het oog op de historische betekenis daarvan voor een speciale groep van belangstellenden in voorraad had; 3. De verdachte hangt het nazis-

¹² Zie noot 2 voor de vindplaats van dit arrest.

me niet aan; 4. De ruime beschikbaarheid van het boek niet alleen in bibliotheken, maar vooral ook op internet; 5. De discussie in binnen- en buitenland over de (wijze) van vrije verkoop en verspreiding. Aan deze omstandigheden voegt de Hoge Raad in 3.7 dan nog toe ‘en mede gelet op de context waarbinnen de gedraging van de verdachte plaatsvond.’ Het contextargument komt uit een door de Hoge Raad expliciet geciteerd arrest van het EHRM in de zaak *Perinçek/Zwitserland* uit 2016.¹³

De toepassing van artikel 10 EVRM in combinatie met artikel 94 Gw maakt de uitslag zeer problematisch. Dat is mijns inziens om twee redenen zo.

De eerste reden is dat de omstandigheden die de Hoge Raad vaststelt erg casus gebonden zijn: de verkoop van dat ene historische exemplaar. In Duitsland is na het verstrijken van de auteursrechtelijke termijn van zeventig jaar in grote oplage een nieuwe geannoteerde wetenschappelijke editie van *Mein Kampf* uitgebracht die in een weekend was uitverkocht. In Nederland bestaan ook plannen voor een nieuwe vertaling in een wetenschappelijke omlijsting, mede omdat het NIOD ‘om’ is. Maar wat moet deze uitgever met de tweede in het rijtje af te wegen omstandigheden van de Hoge Raad: ‘Het gaat om enkele historische originele exemplaren die de verdachte slechts met het oog op de historische betekenis daarvan voor een speciale groep van belangstellenden in voorraad had’? Nu valt de uitgever niet onder de ‘verspreiders’ maar onder ‘openbaarmakers’, maar de boekhandelaren die de nieuwe vertaling verkopen wel. Als je blijft uitgaan van de ‘intrinsieke kwaadaardigheid’ (de ‘gevaarlijke stoffen’ theorie) is die er bij een nieuwe vertaling nog steeds en misschien wel meer omdat die eigentijds en toegankelijker is.

De tweede reden is de complicatie van de delictsomschrijving. De bepaling kent als element dat het de wederrechtelijkheid uitsluit als zij plaatsvindt ‘ten behoeve van zakelijke berichtgeving’. Die voorwaarde van wederrechtelijkheid maakt het bijvoorbeeld mogelijk dat bibliotheken wel een voor het publiek beschikbaar exemplaar op de plank hebben staan. Toch is in dit geval de voorwaarde niet vervuld, dat wil zeggen dat het te koop aanbieden van een afzonderlijk historisch exemplaar aan een (mogelijk) gespecialiseerd publiek door de feitelijke rechters niet is opgevat als ‘zakelijke berichtgeving’. Zij blijven dus vasthouden aan de beperkte uitleg.¹⁴ Als ‘wet’ in de zin van het EVRM blijft zij dus in beginsel geldig, omdat dit wetsbegrip een formeel begrip is dat alleen ziet op de toegankelijkheid en voorspelbaarheid ook al heeft de wetsbepaling een te beperkende inhoud.¹⁵ Maar de paradox van artikel 94 Gw is dat het buiten toepassing laten van een ‘wet’ bij concrete toepassingen de voorspelbaarheid van die wet niet verhoogt. Zeker in dit geval waar ‘wederrechtelijkheid’ een element van de delictsomschrijving vormt. Zo verschuift de verdragschennis gelegen in een in een democratische samenleving niet noodzakelijke be-

¹³ EHRM 15 oktober 2016, appl. 27510/08; de precedentwaarde van deze beslissing moet niet worden overschat, zoals ik betoog in een op het moment van het inleveren van de kopij nog niet gepubliceerde noot bij dit arrest in de NJ. Van belang is in dit verband ook HR 23 november 2010, NJ 2011, 115 m.nt. P.A.M. Mevis.

¹⁴ Het begrip wordt heel beperkt uitgelegd. A.L.J. Janssen & A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*, Deventer: Kluwer 2005, p. 138 hebben het over een historisch museum.

¹⁵ Zie mijn noot onder 4 bij EHRM 21 oktober 2014, *Vural/Turkije*, NJ 2016, nr. 336.

perking geleidelijk naar de deficiëntie van de wetsbepaling zelf, omdat je niet met voldoende zekerheid kan voorspellen wanneer zij wordt toegepast.

4. CONCLUSIE

Mijns inziens was een vrijspraak op grond van een nieuwe interpretatie van het artikel 137e in het licht van artikel 10 EVRM een betere oplossing geweest. Voorop moet worden gesteld dat de Hoge Raad geen keus had omdat hij in cassatie vast zat aan de feitelijke beslissing van de bewezenverklaring. Volgens mij had het voor de hand gelegen als de feitelijke rechters het element wederrechtelijkheid gelegen in de ‘zakelijke berichtgeving’ hadden opgerekt met de soort omstandigheden die de Hoge Raad in zijn beslissing opsomt. Ik denk niet dat je kunt zeggen dat de ‘intrinsieke kwaadaardigheid’ door het verloop van de geschiedenis is veranderd, wel de wijze waarop wij daarmee omgaan. Je zou dit met de toepassing van het context argument ‘de historische context’ van de verspreiding kunnen noemen. Dat was ook de fout in de redenering van de Rechtbank Maastricht in de zaak uit 1985. Het gaat om de omstandigheden rond de *distributie*. Nu willen wij weten wat er in dat boek stond en begrijpen waarom de mensen achter Hitler aan liepen. Het is onwaarschijnlijk dat iemand zelf nog achter dit boek aanloopt, al zal het radicale randgroeperingen inspireren om het als symbool te gebruiken. Dat een boek verkeerde lezers kent is geen reden het te verbieden.

Als het boek voor 1945 nauwkeuriger was gelezen en serieus was genomen als een uit te voeren programma, was men gewaarschuwd geweest en als het na 1945 gelezen had mogen worden was het een waarschuwing voor de na de oorlog weer opgekalefaterde democratie geweest (zoals Maser in de inleiding tot zijn boek stelt: ‘*Mein Kampf* is sinds de eerste druk van het eerste deel een niet mis te verstaan en veelzijdig programma van het schrikbarende onheil geweest’). Ik durf de stelling wel aan dat het schadelijker voor de naoorlogse democratie is geweest dat het boek niet beschikbaar was dan wel. Je kunt uit de karakteristieken die de rechters in de laatste zaak van het boek geven zien dat ze het boek niet kennen en er een te beperkte strekking (historische bron voor ‘antisemitisch gedachtegoed’) aan toekennen. Eigenlijk is de kennis en reactie in academische kring net zo badinerend als die in de jaren dertig was. De Duitse taalgeleerde Koschorke schrijft in zijn publicatie over het boek in 2016: ‘geben akademische Leser, sofern sie sich überhaupt die Mühe einer Lektur von Hitlers Elaborat unterziehen, übereinstimmend zu Protokoll, wie langweilig, unoriginell, phrasenhaft, stilistisch missraten, peinlich-geiferend und alles in allem lachhaft sie das Buch finden. Dieser Art von Reaktion gab es schon in den Zwanziger Jahre; sie bot damals auf fatale Weise Anlass zu der Zuversicht, dass der Verfasser ein solches Buches keine politische Zukunft habe.’¹⁶ Tegelijkertijd blijft de smetvrees bestaan. De Duitse wetenschappelijke heruitgave was niet onomstreden. Het werd voorzien van een wetenschappelijke commentaar dat,

¹⁶ Albrecht Koschorke, *Adolf Hitlers Mein Kampf*, Berlijn: Matthes & Seitz 2016, p. 38.

in de woorden van Koschorke, bedoeld was om als ‘ein *cordon sanitaire* die ideologisch Ansteckungsgefahr des Werk zu neutralisieren.’¹⁷

Het boek is een handleiding voor een bepaald type denken en een bepaald type politieke demagogie waarmee de democratie kan worden ondermijnd en in de jaren dertig en veertig ook effectief is ondermijnd. Historisch moet je het in dezelfde categorie als *Das Kapital* van Karl Marx indelen. Dat is het boek waarin (in de woorden van Isaiah Berlin) de kapitalistische onderdrukkers: ‘are threatened not with deliberate retribution on the part of the victims, but with the inevitable destruction which history (in the form of acitivity rooted in the interests of an antagonistic social group) has in store for them, as a class that has performed its social task and is consequently doomed shortly to disappear from the stage of human events.’¹⁸ Dat is bepaald geen vredelievende aanpak, maar het is wel dezelfde eschatologische boodschap die ook *Mein Kampf* rond bazuïnt. Niemand is ooit op de gedachte gekomen om de verspreiding van *Das Kapital* te verbieden of het boek als belachelijk af te doen. Het is altijd een bron geweest van het ‘socialistische gedachtegoed.’

Maar *Mein Kampf* is ook een voorbeeld van de aanval op de sociaaldemocratie omdat het in zijn fusie tussen arbeider en nationaliteit een blijvend alternatief in de politiek heeft neergezet dat bij het hedendaagse populisme weer manifest wordt. Ook de combinatie van vreemdelingenhaat en de oplossing van de sociale problemen van het nationale volk zijn verwant. Net als Maser dat al vijftig jaar geleden deed moet je daarom de structuur van het boek en het type argumenten analyseren.¹⁹ Dat stelt ons in staat om overeenkomst en verschil met het huidige populisme dieper te doorgronden in plaats van dat met een dubbel taboe te omringen: wij mogen *Mein Kampf* niet lezen en we mogen het populisme niet met het nationaalsocialisme vergelijken. Het zou ons ook in staat stellen in te zien dat alle retorische onzin die politici van Wilders tot Trump te berde brachten en brengen serieus moet worden genomen, en dat dit soort ‘fact free’ analyse van de grondoorzaken van wat er fout is in de samenleving een permanente bedreiging is van een democratie waar de waarheid niet meer telt.²⁰ De populistische leiders van vandaag passen alle propagandarecepten van Hitler één op één toe, al is de inhoud aangepast aan de eufemismen van onze tijd. Net als de ideologieën van totalitaire samenlevingen moet het een fictieve wereld neerzetten.²¹ Brexit was escapisme uit de werkelijkheid.

¹⁷ Albrecht Koschorke a.w., p. 37 met bronnen van de openbare discussie in Duitsland in noot 27.

¹⁸ Isaiah Berlin, *Karl Marx*, Oxford: Oxford University Press 1996 (Fourth Edition), p. 5.

¹⁹ Koschorke a.w., p. 45 e.v.

²⁰ Ik heb dit uitvoerig geanalyseerd in mijn *Het Verschil van Mening*, Amsterdam: Bert Bakker 2016.

²¹ Hannah Arendt, *The Origins of totalitarianism*, New York: Harcourt Publishing Company 1966, p. 353: ‘...’totalitarian movements conjure up a lying world of consistency which is more adequate to the needs of human mind than reality itself; in which through sheer imagination, uprooted masses can feel at home and are spared the never-ending shock which real life and real experiences deal to human beings and their expectations.’